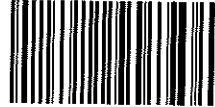

SCN/25/2025
ID: 02380300002285

Olsztyn 25.08.2025 r.

dr hab. Adam Zienkiewicz, prof. UWM
Katedra Teorii i Historii Prawa
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

UNIWERSYTET GDAŃSKI

RPU/40872/2025 N
Data: 2025-08-28

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Aleksandry Guss

zatytułowanej

„Wartości estetyczne i wartości artystyczne w prawie, orzecznictwie i nauce prawa”
(Gdańsk 2025, ss. 227),

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego

Promotor: prof. dr hab. Kamil Zeidler

I. Wybór zakresu, przedmiotu i celu badań oraz sformułowanie tytułu rozprawy doktorskiej

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska, autorstwa Pani mgr Aleksandry Guss dotyczy trafnie wybranego, interdyscyplinarnego zakresu badawczego, poświęconego doniosłej teoretycznie i praktycznie, oryginalnej problematyce występowania, rozumienia i funkcjonowania w prawie, orzecznictwie i nauce prawa dwóch, odróżnionych rodzajów wartości, stanowiących główny przedmiot badań tj. wartości estetycznych i wartości artystycznych. Rozważania Autorki znakomicie wkomponowują się w rozwijaną nie tylko na świecie, ale również w polskiej nauce prawa (zwłaszcza przez gdański ośrodek teorii i filozofii prawa), nowatorską perspektywę badawczą, proponującą rozszerzenie dyskursu filozoficzno-prawnego o istotne ujęcie estetyczno-prawne, dodatkowo odpowiednio odniesione przez Doktorantkę do relewantnych, polskich regulacji prawnych, poglądów doktryny prawniczej oraz praktyki wykładni i stosowania prawa (orzecznictwa).

Autorka już we wstępie postuluje przyjęcie „szerszego rozumienia tak prawa, jak i estetyki”, ambitnie wskazując, że „celem rozprawy jest między innymi zaproponowanie ujęcia znacznie szerszego, a tym bardziej atrakcyjnego co do połączenia prawa i estetyki” (zob. str. 7-8 rozprawy). Następnie w ramach części „Założenia metodologiczne i koncepcja pracy” podnosi, że: „Celem niniejszej rozprawy jest więc zbadanie występowania tych wartości w prawie, orzecznictwie i doktrynie prawa oraz zaproponowanie spójnego ujęcia jednego i drugiego terminu na potrzeby praktyki stosowania prawa” (zob. str. 9 rozprawy). Dodatkowo w rozdziale IV i we wnioskach

końcowych rozprawy (choć warto byłoby to również podkreślić zwłaszcza we wstępie pracy) Doktorantka, doprecyzowuje złożony cel badań wskazując na zbadanie nie tylko występowania wartości estetycznych i wartości artystycznych, ale również tego jak są one używane i rozumiane w nauce prawa oraz polskim prawie i orzecznictwie polskich sądów (zob. str.147 i 192 rozprawy). Nie doprecyzując przy tym z jakich powodów jej zakres badawczy, poprawnie ustalony w ramach autonomii badawczej, został skoncentrowany na poszukiwaniu znaczeń przedmiotowych terminów jedynie w krajowych aktach prawnych i judykatach (co oczywiście jest akceptowalne, ale dobrze jakby spotkało się z wyjaśnieniem). Autorka wskazując na główny cel rozprawy stwierdza: *„Głównym celem pracy było ustalenie, jak wartości estetyczne i wartości artystyczne są rozumiane w prawie, orzecznictwie i nauce prawa. Przy tym poszukiwanie znaczeń w uzasadnieniach sądowych było jednym z głównych celów niniejszej dysertacji. Badania uzasadnień sądowych były o tyle ważne, że to właśnie etap stosowania prawa jest najbardziej istotny z punktu widzenia funkcjonowania prawa w praktyce. Co więcej, nikt wcześniej takich poszukiwań – wartości estetycznych i wartości artystycznych – w uzasadnieniach do uzasadnień sądów polskich nie przeprowadził; nie są mi także znane takie badania w literaturze obcojęzycznej.”* (zob. str.192 rozprawy).

Jednocześnie Doktorantka przyjmuje fundamentalne dla prowadzonych badań dwa założenia (których status można określić jako zbliżony do hipotez badawczych), po pierwsze, że: *„Wbrew spotykanemu często utożsamianiu lub wręcz zrównywaniu tych dwóch rodzajów wartości w źródłach prawa, orzecznictwie i dorobku doktryny są to wartości odmienne, które muszą być rozróżniane w praktyce stosowania prawa i nie mogą być stosowane zamiennie, niczym synonimy.”* (zob. str. 9 rozprawy), a po drugie, że : *„Jest to często spotykany błąd, a w polskiej literaturze prawniczej nie ma pracy, w której zostałoby dokonane rozgraniczenie tych dwóch wartości”* - które to założenia po przeprowadzonych badaniach znajdują w podsumowaniu ostatniego rozdziału rozprawy i wnioskach końcowych potwierdzenie oraz konsekwencyjne rozwinięcie m.in. poprzez konstatację Autorki: *„Rozdział ten ukazuje też jedną bardzo istotną ułomność – tzw. błędne koło, które w tym wypadku tworzy się, gdy sąd bazuje na stanowisku nauki prawa, a nauka prawa nawiązuje do orzecznictwa, nie mając wspólnie jednolitego poglądu. Powoduje to, że niepoprawne rozumienie wartości estetycznych i wartości artystycznych cały czas funkcjonuje w obiegu, jest popularyzowane i wykorzystywane, utrwała się - co w dalszej konsekwencji może nieść za sobą doniosłe skutki prawne... Taki stan rzeczy może powodować dokonanie błędnej interpretacji, co potem w rezultacie może rzutować na błędne stosowanie prawa.”*. (zob. str.190-191, por. również wywody na str.195 rozprawy).

Mając powyższe na uwadze można stwierdzić, że wybór zakresu badawczego, przedmiotu i celów badań rozprawy doktorskiej należy ocenić bardzo pozytywnie, mając zwłaszcza na uwadze, że:

Po pierwsze, Doktorantka podjęła oryginalną problematykę badawczą, umiejętnie łącząc rozważania teoretyczne, filozoficzne i dogmatycznoprawne oraz analizę uzasadnień orzeczeń sądowych, w zakresie występowania, rozumienia i funkcjonowania w prawie, orzecznictwie i nauce prawa, odpowiednio odróżnionych wartości estetycznych i wartości artystycznych, co ma doniosłe znaczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne zwłaszcza dla prawidłowej wykładni i stosowania prawa.

Po drugie, rozprawa dotyczy generalnych zagadnień świata wartości, istotnych nie tylko dla aksjologii czy estetyki prawa, ale i dla szerszej refleksji filozoficzno-prawnej, dotyczących m.in. takich kwestii jak istota, natura, charakter, sposób istnienia, poznanie, hierarchia, ochrona czy relacje pomiędzy fundamentalnymi wartościami moralnymi i estetycznymi (w tym zwłaszcza pięknem, dobrem, prawdą, sprawiedliwością czy słuszością), niezwykle cennymi z punktu widzenia funkcjonowania jednostek, społeczeństwa oraz demokratycznego państwa prawnego.

Po trzecie, podjęta w rozprawie interdyscyplinarna problematyka i jej nowatorskie ujęcie z perspektywy estetyczno-prawnej, bazujące na specyficznym, szerszym rozumieniu estetyki i prawa (wykraczającym poza płaszczyznę normatywno-językową) odpowiednio wkomponowane w kontekst relewantnych regulacji prawnych, poglądów doktryny prawniczej oraz praktyki wykładni i stosowania prawa – doskonale korespondują z przyjmowaną na terenie polskiej teorii, filozofii i socjologii prawa (aprobowaną również przez recenzenta) koncepcją wielopłaszczyznowości ontologicznej i metodologicznej zjawisk prawnych, postulatem „praktycznej teorii prawa” oraz zewnętrznej integracji nauk prawnych.

Po czwarte, podjęty problem badawczy i katalog ustaleń rozprawy (w wymiarze teoretycznym i empirycznym) dotyczą zagadnień wciąż zbyt mało znanych i opisanych w polskiej nauce prawa, co bezspornie uzasadniało przeprowadzenie przez Doktorantkę badań w zakresie występowania, rozumienia i funkcjonowania w prawie, orzecznictwie i nauce prawa, odpowiednio odróżnionych wartości estetycznych i wartości artystycznych. I to nie tylko dla celów poznawczych, ale również sformułowania odpowiednich wniosków, postulatów czy uwag *de lege ferenda* odniesionych przez Autorkę do konieczności dążenia do ujednolicenia rozumienia wartości estetycznych i wartości artystycznych, w konsekwencji ich poprawnego oraz świadomego używania przez sąd oraz przedstawicieli nauki prawa oraz wprowadzenia definicji legalnej obu wartości, co najmniej w ustawie z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w związku z konstytucyjną rolą istnienia wartości artystycznych danej rzeczy dla jej uznania za zabytek w rozumieniu art. 3 pkt.1 tej ustawy (zob. str.195 rozprawy).

Oceniana rozprawa tym samym, poszerzając studia nad estetyką prawa o nowe pole badawcze, uzupełnia lukę istniejącą w polskiej nauce prawa, oferując oryginalne, istotne pod kątem teoretycznym i praktycznym wnioski, propozycje i szczegółowe ustalenia (w tym uzyskane

w toku pionierskich analiz uzasadnień orzeczeń polskich sądów), jednocześnie inspiruje do dalszych, wieloaspektowych badań w zakresie estetyki czy aksjologii prawa, dotyczących wprost bądź pośrednio problematyki wartości estetycznych i wartości artystycznych w prawie (co zostanie szerzej poruszone w IV części recenzji).

Mając na uwadze zakres, przedmiot i główny cel badań należy stwierdzić, że temat dysertacji został przez Doktorantkę trafnie sformułowany. Ukazuje kluczowe znaczenie dla podjętych badań odróżnionych, dwóch rodzajów wartości – estetycznych i artystycznych, w kontekście specyfiki ich funkcjonowania w prawie (nie tylko w tekstach prawnych), orzecznictwie i nauce prawa. Jest on zatem sformułowany w sposób komunikatywny, odpowiednio opisowy oraz prawidłowo korespondujący z bogatą treścią merytoryczną wszystkich rozdziałów rozprawy doktorskiej (adekwatny zakresowo). Celem podkreślenia interdyscyplinarnego przedmiotu badań i jego nowatorskiego ujęcia, proponującego rozszerzenie dyskursu filozoficznoprawnego o istotną perspektywę estetyczno-prawną, główny tytuł rozprawy, mógłby zostać ewentualnie uzupełniony o promujący nową perspektywę badawczą podtytuł „Studium z zakresu estetyki prawa”, co warto rozważyć na etapie przygotowywania rozprawy do opublikowania.

II. Konstrukcja treściowa rozprawy

Autorka podejmując się realizacji głównego celu rozprawy jej szczegółowe rozważania usystematyzowała w ramach czterech rozdziałów, poprzedzonych spisem treści, wstępem i wywodami poświęconymi założeniom metodologicznym i koncepcji rozprawy.

W ramach poszczególnych rozdziałów pracy poddano szczegółowej analizie w szczególności następujące kwestie: ewolucję rozumienia terminu estetyka, kształtowanie się estetyki prawa jako samodzielnego kierunku filozoficznoprawnego (*rozdział I*), czym są wartości estetyczne i wartości artystyczne oraz jaka jest ich relacja, a następnie ich występowanie w aktach prawnych i refleksji nauki prawa (*rozdział II*), badania nad uzasadnieniami orzeczeń sądowych, obowiązujące przepisy prawa polskiego regulujące sporządzanie uzasadnień orzeczeń sądowych, oraz funkcji, metod i technik analizy uzasadnień (*rozdział III*), użycia terminu „wartość estetyczna” i „wartość artystyczna” w praktyce sądowego stosowania prawa wraz z prezentacją poszczególnych etapów badań uzasadnień orzeczeń sądów (wybór materiału badawczego, kodowanie treści, analiza zakodowanych przypadków) oraz wyników badań z podziałem na wyróżnione kategorie (*rozdział IV*).

Szczegółowe rozważania merytoryczne poszczególnych rozdziałów rozprawy poprzedzane są co do zasady zagadnieniami wstępnymi, a także puentowane odpowiednimi wnioskami w podsumowaniu (z wyjątkiem rozdziału trzeciego, który nie zawiera podsumowania).

Zwieńczenie pracy stanowi zakończenie prezentujące zestawienie wniosków końcowych, w tym syntezę wyników badań wraz z postulatami i uwagami *de lege ferenda*.

Na końcu rozprawy zamieszczono wykaz wykorzystanych źródeł, które starannie przedstawiono w ramach bibliografii, podzielonej na poszczególne rodzaje katalogów (źródła prawa, orzecznictwo, literatura, w tym: monografie, rozdziały w monografiach, artykuły naukowe, źródła internetowe)

Dodatkowym walorem pracy jest załącznik ilustrujący dzieła sztuki przywołane w rozprawie, który wzmacnia aspekt informacyjny i estetyczny pracy, ułatwiając czytelnikowi odbiór i odniesienie się do zasadniczego toku rozważań opisowych poświęconych tym dziełom.

Mając powyższe na uwadze, konstrukcję treściową rozprawy oraz dobór zagadnień rozdziałów i podrozdziałów rozprawy należy ocenić pozytywnie. Kolejność i treść merytoryczna rozdziałów jest logicznie uzasadniona i służy realizacji celów badań i rozwiązywaniu zidentyfikowanych problemów badawczych.

Na marginesie należy jedynie zauważyć, że należy skorygować drobne omyłki na stronie 9 i 85 rozprawy wskazujące na to, że praca posiada pięć rozdziałów, podczas gdy faktycznie (przynajmniej w ostatecznym kształcie przekazanym do recenzji) została podzielona na cztery rozdziały. Warto również poprawić opis zawartości III rozdziału zamieszczony na str. 10 rozprawy, gdyż Autorka pisze, że: *„W pierwszej kolejności za pomocą metody dogmatycznej przeanalizowałam akty prawa obowiązującego pod kątem występowania w ich treści wartości estetycznych i wartości artystycznych”*, podczas gdy doszło do tego na etapie podrozdziału 2.5. w rozdziale II.

W ramach uwag optymalizacyjnych, dotyczących konstrukcji oraz ewentualnego dopełnienia treści rozprawy, w ocenie recenzenta warto byłoby dodatkowo rozważyć:

Po pierwsze, czy ustalenia dotyczące występowania wartości estetycznych i wartości artystycznych w prawie polskim oraz w refleksji nauki prawa nie powinny dla lepszej przejrzystości stanowić odrębnego (trzeciego) rozdziału. Mając na uwadze również to, że podjęta w pracy ich wcześniejsza analiza znaczeniowa i relacyjna stanowi bazową, bardziej generalną, filozoficzną kategorię rozważań, która mogłaby zostać jeszcze wzbogacona o dodatkowe, istotne zagadnienia (związane m.in. z naturą, statusem ontycznym, poznaniem, klasyfikacją oraz hierarchią wartości, a także procesem wartościowania, formułowania i uzasadniania ocen w nauce i praktyce prawa) w tym w odniesieniu do relewantnych kategorii i ustaleń wynikających z dorobku nie tylko filozofii (ontologii, epistemologii, etyki czy aksjologii), ale również zwłaszcza psychologii i teorii prawa (co zostanie szerzej poruszone w IV części recenzji).

Po drugie, czy rozdział III rozprawy mający charakter sprawozdawczy, poświęcony przedstawieniu badań nad uzasadnieniami orzeczeń sądowych (a zatem dedykowany rozważaniom IV rozdziału), w tym obowiązujących przepisów prawa polskiego, regulujących sporządzanie uzasadnień orzeczeń sądowych, oraz ich funkcje, przyjmowane metody i techniki analizy - nie powinien zostać odpowiednio skondensowany i włączony jako podrozdział o charakterze metodologicznym na początek rozdziału IV, z możliwością prezentacji określonych treści już we wstępnej części rozprawy zatytułowanej „Założenia metodologiczne i koncepcja pracy”. Proponowany zabieg pozwoliłby na wygospodarowanie przestrzeni dla nowego rozdziału bądź podrozdziałów odpowiednio dołączonych do zagadnień związanych z występowaniem wartości estetycznych i wartości artystycznych w prawie polskim oraz w refleksji nauki prawa (wykraczającej poza prawo ochrony zabytków), poświęconych dodatkowym rozważaniom, które co prawda poszerzyłyby aktualnie zakresiony przez Autorkę zakres badań, ale byłyby z nim ściśle związane i mogłyby wzmocnić ich kompleksowość, spełniając funkcję dopełniającą w ramach deklarowanego przez Doktorantkę szerszego podejścia do prawa i estetyki (co zostanie szerzej poruszone w IV części recenzji).

III. Metody badawcze, dobór źródeł i strona językowo-formalna rozprawy

Dla realizacji celów badawczych rozprawy Doktorantka (trafnie rozpoznając interdyscyplinarny charakter i przedmiot badań, przyjmując koncepcję heteronomiczności metod badawczych) właściwie dobrała i zastosowała różne metody i techniki badawcze. Wśród głównych z nich Autorka poprawnie wyróżniła: metodę krytycznej analizy literatury, metodę dogmatycznoprawną oraz metodę analizy treści wraz z techniką SCA (*Systematic Content Analysis*).

Metoda krytycznej analizy literatury została zastosowana aby stwierdzić, jak kształtuje się aktualny stan wiedzy dotyczący estetyki, estetyki prawa oraz badań z zakresu występowania wartości estetycznych oraz wartości artystycznych w szeroko pojętym prawie. Wynikiem zastosowania tej metody było wyjaśnienie podstawowych pojęć z zakresu estetyki i estetyki prawa, w tym najważniejszych - wartości estetycznych i wartości artystycznych oraz przedstawienie stanowiska nauki prawa w odniesieniu do podejmowanego zagadnienia.

Przedmiotem analizy dogmatycznoprawnej była treść prawa aktualnie obowiązującego oraz jego interpretacje, występujące zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie prawa. Jako najważniejsze cele tej metody badawczej Doktorantka wskazała *„ustalenie występowania wartości estetycznych i wartości artystycznych w treści norm prawnych, jak te terminy są używane, ich konceptualizacja i systematyzacja oraz praktyka ich funkcjonowania”*. (zob. str.12 rozprawy).

Trzecią metodą zastosowaną w pracy była metoda analizy treści, w tym technika SCA (*Systematic Content Analysis*), będąca metodą kluczową dla podjętych badań treści uzasadnień sądowych, przedstawionych w IV rozdziale rozprawy, określonym jako studium empiryczne. W tym miejscu należy wskazać, że badania polegające na analizie treści uzasadnień sądowych (w tym zwłaszcza z pominięciem bezpośredniego kontaktu badanego z badaczem, jego uczestnictwa w postępowaniu sądowym czy poszerzenia badań o szczegółowy materiał akt sądowych) mogą budzić pewne wątpliwości co do zasadności przypisywania im statusu badań empirycznych *sensu stricto*. Tym nie mniej w ocenie recenzenta badaniom treści uzasadnień orzeczeń sądowych można przypisać charakter badań empirycznych, przynajmniej *sensu largo*. Bezspornie stanowią bowiem one kontakt badacza z przejawami prawa w działaniu, w doniosłym wymiarze empirycznym, tj. wykładni i stosowania prawa, w tym wymierzania sprawiedliwości. Brak kontaktu bezpośredniego badacza z badanym (odpowiednio sędzią, stronami czy ich pełnomocnikami, a nawet dokumentami w postaci akt sądowych) nie powinien mieć tutaj dyskwalifikującego status badań empirycznych znaczenia, zwłaszcza, że niektóre tradycyjne techniki badań socjologicznych również bazują na pozyskiwaniu przez badacza danych jakościowych czy ilościowych bez kontaktu bezpośredniego z badanym.

Znacznie istotniejsze od klasyfikacji charakteru zastosowanej metody analizy uzasadnień orzeczeń sądowych jest podkreślenie zasadności i poprawności jej wykorzystania w pionierskich w polskiej nauce prawa badaniach przeprowadzonych przez Doktorantkę, poświęconych wartościom estetycznym i artystycznym oraz docenienie jej rzetelności i zaangażowania w pozyskanie obszernego materiału badawczego (relevantnych orzeczeń) z dwóch baz orzeczeń (sądów administracyjnych i sądów powszechnych), a następnie w ich selekcję, kodowanie i analizę zakodowanych przypadków, co zostało udanie zwieńczone przedstawieniem oryginalnych wyników badań z podziałem na ustalone kategorie.

W tym miejscu należy zauważyć, że pewne wątpliwości może wzbudzać to dlaczego Doktorantka wprost nie wskazała, że będzie odwoływała się również do dorobku orzeczniczego Sądu Najwyższego i Trybunału Konstytucyjnego (który został w badaniach uwzględniony) oraz nie wyjaśniła dlaczego do wyszukiwarki każdej z dwóch w/w baz wpisywała nieco inne słowa kluczowe, tj. w wyszukiwarkę Centralnej Bazy Orzeczeń Sądów Administracyjnych słowa: „wartość estetyczna”, „estetyczny”, „wartość artystyczna”, „artystyczny” (zaznaczając jednocześnie opcję odmiany słów i w przypadku „wartości estetycznej” oraz „wartości artystycznej”), natomiast na Portalu Orzeczeń Sądów Powszechnych słowa: „estetyczny”, „estetyka”, „artystyczny” oraz „artyzm” (zob. str.147 i 148 rozprawy). Różnice te nie zostały w rozprawie wyjaśnione, co pozostawia pewien niedosyt, zwłaszcza, że konsekwencja i porządek rzeczy wymagałyby, aby również do portalu orzeczeń sądów powszechnych były wpisywane kluczowe dla rozprawy frazy „wartość estetyczna”, „wartość artystyczna”. Wydaje się jednak, że

przy podobieństwie wybranych fraz i ich odmianie, stosowanych dla obydwu baz orzeczeń powyższa uwaga porządkowa nie powinna mieć istotnego czy rozstrzygającego znaczenia dla realizacji zamierzonego celu, przebiegu i wyników badań.

Doktorantka w rozprawie wykorzystała bogaty i adekwatnie dobrany katalog polskich i zagranicznych źródeł, które starannie przedstawiono w ramach bibliografii, podzielonej na poszczególne rodzaje wykazów (źródła prawa, orzecznictwo, literatura, w tym: monografie, rozdziały w monografiach, artykuły naukowe, źródła internetowe).

Dodatkowym walorem pracy jest (jak już wcześniej zasygnalizowano) jej załącznik ilustrujący dzieła sztuki przywołane w rozprawie, który wzmacnia aspekt informacyjny i estetyczny pracy, ułatwiając czytelnikowi odbiór i odniesienie się do zasadniczego toku rozważań opisowych poświęconych tym dziełom.

Przechodząc do aspektu językowo-formalnego pracy należy stwierdzić, że poddana recenzji rozprawa jest napisana poprawną polszczyzną, brak nadmiaru zdań wielokrotnie złożonych ułatwia podążanie za naukowymi wywodami Autorki, które charakteryzuje dyscyplina językowa oraz skrupulatność w realizacji założonego zasadniczego celu badań i częściowych zadań badawczych, w oparciu o przejrzystą i adekwatną strukturę pracy. Tezy rozprawy są formułowane w sposób w pełni zrozumiały. Rozprawa jest odpowiednio starannie zredagowana i przygotowana pod względem formalnym i edytorskim. Autorka nie uniknęła jednak drobnych mankamentów językowych (w tekście można spotkać niepotrzebne powtórzenia czy błędy literowe – np. na stronie: 10, 28, 29, 58, 78, 83, 88, 93, 106, 113, 119, 129, 140, 164, 177, 195). Ponadto warto byłoby uzupełnić rozważania rozprawy o przypisy wskazujące odpowiednie źródła, dotyczące poglądów R. Dworkina (zob. str. 60, cytata „prawo jest koncepcją interpretacyjną”), Platona i M. Schelera (zob. str. 85), K. Zeidlera (zob. str. 120, wskazanie, że prawo autorskie można potraktować jako pewnego rodzaju „prawo granic”). Kilkukrotnie zdarzyło się również Autorce omyłkowo zamienić słowa, wpisując np. podmioty estetycznie brzydkie zamiast przedmioty estetycznie brzydkie (zob. str. 92, wywód dotyczący stanowiska M. Wallisa), wartość estetyczna zamiast wartość artystyczna przy definicji zabytku, zawartej w art. 3 pkt.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (zob. str. 122) czy powtórzyć frazę wartość estetyczna, zamiast w pierwszej kolejności wskazać, że chodzi o wartość artystyczną (zob. str. 125 stwierdzenie, że „w wartość estetyczną została wpleciona wartość estetyczna”). Jest to oczywiście zrozumiałe i stosunkowo często spotykane w pracach posiadających większą objętość oraz złożoność redakcyjną i treściową. Co istotne powyższe uwagi nie mogą w żaden sposób przesłonić zdecydowanie pozytywnej oceny językowo-formalnej całej rozprawy doktorskiej.

Powyższe ustalenie recenzenta w zakresie metodologicznym, doboru źródeł oraz językowo-formalnym rozprawy świadczą o adekwatnych do celu badawczego, prawidłowo przeprowadzonych, pogłębionych badaniach naukowych Doktorantki w wymiarze teoretycznym i empirycznym, oraz jej znakomitej wiedzy z obszaru podjętej problematyki badawczej, co potwierdza jej umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

IV. Ocena merytoryczna treści pracy

Doktorantka z powodzeniem zrealizowała główny cel badań oraz cząstkowe zadania badawcze, a ponadto wyjaśniła zidentyfikowane problemy badawcze, oferując ich szczegółową analizę, formułując przy tym propozycje ich oceny, wieńczoną trafnymi wnioskami i postulatami, w tym *de lege ferenda* w zakresie wprowadzenia do polskiego systemu prawa definicji legalnej wartości estetycznych i wartości artystycznych.

Walorem rozprawy jest to, że ma ona zarówno część teoretyczną (rozdział I, II, III), jak i część bazującą na danych empirycznych w ramach analizy uzasadnień orzeczeń sądowych (rozdział IV). W ramach pierwszej części rozważań teoretycznych Doktorantka umiejętnie dobrała i omówiła zagadnienia związane z historią i ewolucją estetyki oraz estetyki prawa i jej ujęć. W rozdziale II udanie przedstawiła problematykę wartości estetycznych i wartości artystycznych. Na aprobatę zasługuje zreferowanie niejednoznacznej i interdyscyplinarnej kwestii czym są wartości estetyczne, czym wartości artystyczne, a także jaka jest ich wzajemna relacja. Docenić należy podjętą autorską próbę Doktorantki w zakresie ukazania tej relacji w ramach diagramu oraz zaaprobować decyzję o przyjęciu przez nią w dalszej części rozważań dysertacji rozumienia wartości estetycznych i wartości artystycznych zgodnie z teorią Romana Ingardena.

Na pozytywną ocenę zasługuje również dokonana analiza polskich aktów prawodawczych, w których można odnaleźć nawiązania do wartości estetycznych i wartości artystycznych w sposób bezpośredni lub pośredni. W tym miejscu należy jednak zauważyć, że warto było ją poprzedzić odpowiednim wyjaśnieniem dlaczego Autorka zdecydowała się na skoncentrowanie zakresu badania wyłącznie na krajowych aktach prawnych (w tym jakie były kryteria ich doboru i kolejności analizy) oraz następnie wyłącznie na orzecznictwie sądów polskich. Jest to oczywiście, w pełni dopuszczalna, autonomiczna decyzja badacza, aczkolwiek w realiach ogólności czy uniwersalności przedmiotu badań, funkcjonowania prawodawstwa i orzecznictwa TSUE i ETPCZ, czy rozwijającej się komparatystyki prawniczej można było oczekiwać, że decyzja co do krajowego zakresu badawczego zostanie przez Doktorantkę bliżej uzasadniona.

W ostatniej części rozdziału II zostało prawidłowo przedstawione, jak wartości estetyczne i wartości artystyczne są rozumiane przez naukę prawa, bazując głównie na prawie ochrony dziedzictwa kultury. Doktorantka odnotowała pewną niespójność, polegającą na tym, że część

badaczy utożsamia ze sobą obie wartości (poprzez nadawanie wartościom artystycznym cech charakterystycznych dla wartości estetycznych), a część wskazuje na ich autonomiczność. Ponadto ustaliła zauważalną zmianę w postrzeganiu obu wartości wraz z upływem czasu. Stwierdziła, że publikacje z lat 90. XX wieku i początku XXI wieku inaczej traktuje obie wartości, a inaczej jawi to się w publikacjach najnowszych, co doprowadziła ją do wniosku, iż ta ewolucja poglądów ma związek z pojawieniem się estetyki prawa jako nowego nurtu badawczego, w ramach którego wartości estetyczne i wartości artystyczne odgrywają istotną rolę.

W rozdziale trzecim, stanowiącym wyjściową bazę metodologiczną dla części empirycznej dysertacji, zawarte zostały rozważania dotyczące problematyki sporządzania uzasadnień sądowych, w tym przywołane zostały przepisy prawne z zakresu prawa administracyjnego, prawa cywilnego oraz prawa karnego, które te materię regulują. Podkreślono również funkcję uzasadnień i w szczególności ich społecznego znaczenia. Następnie Doktorantka zreferowała jak wygląda kwestia badań nad uzasadnieniami orzeczeń, jakie narzędzia są wykorzystywane w tym celu, a także na czym polega przyjęta przez nią technika SCA (*Systematic Content Analysis*).

W rozdziale czwartym, Doktorantka przystępnie omówiła trzy etapy przeprowadzonych badań na danych empirycznych, tj. wybór materiału badawczego, kodowanie treści oraz analizę zakodowanych przypadków, zgodnie z modelem, który w ramach techniki SCA zaproponowali Hall i Wright. Efektem tych badań, stanowiącym autorski, oryginalny wkład w rozwój nauki prawa jest wyodrębnienie przez Autorkę rozprawy łącznie dziewięciu kategorii rozumienia wartości estetycznych i wartości artystycznych spotykanych w orzecznictwie polskich sądów:

1. wartości estetyczne jako synonim dla terminów „ładny” i „piękny”;
2. wartości estetyczne jako przejaw harmonii wobec danej rzeczy albo danego zjawiska;
3. wartości estetyczne jako termin niedookreślony i nieostry;
4. wartości estetyczne jako termin o charakterze subiektywnym;
5. wartości estetyczne pojawiające się w odniesieniu do moralności;
6. wartości artystyczne rozumiane jako wartości estetyczne;
7. wartości artystyczne przejawiające się jako wyraz indywidualnego piętna twórcy;
8. wartości artystyczne przejawiające się w cechach charakterystycznych danego obiektu;
9. wartości artystyczne jako termin o charakterze obiektywnym.

Treść recenzowanej pracy dowodzi tego, że **Autorka rozprawy w pełni poprawnie metodologicznie i skutecznie przeprowadziła w zaprojektowanym zakresie, pogłębione badania teoretyczne i empiryczne oraz dokonała prawidłowej weryfikacji dwóch podstawowych założeń** (spełniających rolę hipotez badawczych).

Po pierwsze, że wartości estetyczne i wartości artystyczne występujące w prawie, orzecznictwie i nauce prawa, wbrew częstemu ich utożsamianiu czy wręcz zrównywaniu są wartościami odmiennymi (tworzącymi dwa rodzaje wartości), które muszą być rozróżniane w

praktyce stosowaniu prawa i nie mogą być stosowane zamiennie niczym synonimy. Doktorantka w wyniku przeprowadzonych badań trafnie ustaliła, że jeśli chodzi o wartości estetyczne, polskie sądy przyjmują ich szersze rozumienie niż we wstępnych założeniach. Nie są one utożsamiane tylko z pięknem czy „ładnością”, ale niejednokrotnie sędziowie dostrzegają dodatkowe cechy tych wartości, jak subiektywny charakter, harmonijność, niedookreśloność i nieostrość tego terminu, czy w końcu ich związek z moralnością. W odniesieniu do wartości artystycznych, badania potwierdziły, że zgodnie ze wstępnym założeniem są one często utożsamiane z wartościami estetycznymi, wielokrotnie sąd uzależniał posiadanie tych wartości od piękna danego przedmiotu. Niemniej jednak, Doktorantka wykazała, że drugą najszerszą kategorią jest uzależnienie istnienia tych wartości od posiadania danych cech charakterystycznych, które pozwalają na identyfikację danego obiektu.

Po drugie, przez Doktorantkę zostało potwierdzone założenie, że utożsamianie wartości estetycznych i prawnych stanowi błąd (w tym wynikający z tzw. „błędnego koła” dotyczącego przyjmowania rozumienia tych wartości w orzecznictwie i nauce prawa), który to błąd może powodować doniosłe skutki prawne (w tym błędną wykładnię i błędne stosowanie prawa).

Mając powyższe na uwadze, należy stwierdzić, że odpowiednio pozyskane, wnikliwie przeanalizowane i skategoryzowane relewantne dane zwłaszcza empiryczne, pozyskane w ramach analizy relewantnych uzasadnień orzeczeń sądowych, pozwoliły zatem Autorce rozprawy w szczególności na dokonanie dotychczas nieznanymi ustaleń związanych z występowaniem, rozumieniem i funkcjonowaniem wartości estetycznych i wartości artystycznych nie tylko w aktach prawnych, refleksji nauki prawa, ale również w orzecznictwie sądowym – **co stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, które stanowi bezspornie jej autorski wkład w rozwój nauki prawa, w tym estetyki prawa.**

W ramach wybranych tez czy aspektów rozprawy można wskazać na poniższe stanowiska i ustalenia Doktorantki, co do których recenzent (pomimo, iż zasadniczo podziela zdecydowaną większość tez rozprawy) przyjmuje postawę polemiczną, której nie należy traktować jako typowej krytyki ale jako sugestię poddania akcentowanych wątków czy aspektów pracy dodatkowej refleksji, optymalizacji czy dopełnieniu podczas dalszych badań Autorki.

Po pierwsze, warto wskazać, że kluczowe i potwierdzone w przeprowadzonych badaniach założenie Autorki dysertacji o tym, że wartości estetyczne i wartości artystyczne występujące w prawie, orzecznictwie i nauce prawa, wbrew częstemu ich utożsamianiu czy wręcz zrównywaniu są wartościami odmiennymi (tworzącymi dwa rodzaje wartości), które muszą być rozróżniane w praktyce stosowaniu prawa i nie mogą być stosowane zamiennie niczym synonimy - mogłoby

zostać dodatkowo wzmocnione argumentacyjne. Z jednej strony, poprzez niepoprzedzenie przez Autorkę na trafnym sformułowaniu wniosku / postulatu o konieczności dążenia do ujednolicenia rozumienia wartości estetycznych i wartości artystycznych w konsekwencji ich poprawnego oraz świadomego używania przez sąd oraz przedstawicieli nauki prawa oraz w ramach uwagi *de lege ferenda* na ogólnym zaapelowaniu o wprowadzenie definicji legalnej obu wartości, co najmniej w ustawie z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w związku z konstytutywną rolą istnienia wartości artystycznych danej rzeczy dla jej uznania za zabytek w rozumieniu art. 3 pkt.1 tej ustawy (zob. str.195 rozprawy) – ale wzmocnione wprost poprzez zaproponowanie autorskiego projektu określonego rodzaju definicji legalnej wraz z jej szczegółowym kształtem treściowym (co stanowiłoby z pewnością istotny, dodatkowy walor naukowy i praktyczny rozprawy). Z drugiej strony, wzmocnione poprzez bardziej odważne i w miarę możliwości jednoznaczne prezentowanie przez Doktorantkę przyjmowanego osobiście rozumienia wartości estetycznych i wartości artystycznych oraz relacji pomiędzy nimi. Przy czym na docenienie zasługuje zarówno dokonany przez Autorkę szeroki przegląd, najważniejszych stanowisk, pojawiających się w różnych epokach, jak również pewna ostrożność i pokora naukowa w formułowaniu własnych stanowisk dotyczących złożonej i od wieków spornej materii. Tym nie mniej, wydaje się, że dodatkową wartość poznawczą i inspirującą dyskurs naukowy miałaby refleksyjna, kreatywna postawa badacza, który nie zatrzymuje się w trakcie drogi, poprzestając po analizie poglądów innych, na stwierdzeniu typu: „*Biorąc pod uwagę powyższe, trudno jest jednoznacznie stwierdzić czym są wartości*” (zob. str. 89 rozprawy) czy nawet opowiada się za rozumieniem zaproponowanym przez innego badacza (np. przez R. Ingardena, zob. np. str. 103 rozprawy) - ale jest otwarty na poszukiwanie i prezentowanie własnego mniej lub bardziej uniwersalnego rozumienia poddawanych pogłębionemu, porównawczemu badaniu terminów, chociażby jedynie w uproszczonej formule modelowej. Oczywistym jest przy tym, że niejednokrotnie jest to zadanie złożone o znacznym stopniu trudności, ale podejmowanie tego wysiłku w nauce jest zasadne, zapewnia jej rozwój i zasługuje na najwyższe uznanie. Stąd też recenzent, z jednej strony docenia stworzony przez Doktorantkę autorski diagram, bazujący głównie na koncepcji Romana Ingardena, prezentujący relacje między wartościami estetycznymi i artystycznymi w celu wyznaczenia zakresu obu pojęć. Z drugiej strony, zachęca Doktorantkę do podjęcia dalszej próby ustalenia bardziej szczegółowego czy szerszego katalogu modelowych cech konstytutywnych, określających tzw. *differentia specifica* wartości estetycznych i wartości artystycznych, tak żeby udało się wykazać, a nie jedynie zarysować na tyle czytelną linię graniczną pomiędzy tymi wartościami, aby można było bez trudu obronić zasadność kluczowego założenia Doktorantki co do ich odmienności i konieczności rozróżniania na poziomie tworzenia, wykładni i stosowania prawa oraz przez naukę prawa. W szczególności dostrzegając, że Autorka na diagramie wskazuje jedynie na niewielką ilość cech charakteryzujących wartości estetyczne

(„odnoszące się do zmysłowego doznania i estetycznej percepcji dzieła”) oraz wartości artystyczne („odnoszące się do intencji artysty, artyzmu i oryginalności dzieła”), które zostały sformułowane nieco tautologicznie (z ryzykiem zjawiska *idem per idem* czy *ingotum per ignotum* – przy proponowanym ujęciu, że wartości estetyczne to takie, które odnoszą się do percepcji estetycznej, a wartości artystyczne do artysty, artyzmu). A ponadto Doktorantka wskazała w diagramie (zgodnie z koncepcją R. Ingardena) na część wspólną obydwu zbiorów tworzonych przez wartości estetyczne i artystyczne (obszar „odcieni szarości”), bez ujawnienia jakichkolwiek elementów czy cech zidentyfikowanej części wspólnej, stwierdzając, że ich połączenie stanowi „kompleksowe doświadczenie dzieła”. Stąd też recenzent zachęca do odpowiedniego rozwinięcia czy też uszczegółowienia interesującej koncepcji Doktorantki w toku dalszych badań, mając na uwadze również jej poniższe stanowisko (drugie założenie).

Podobnie dodatkowe wzmocnienie argumentacyjne mogłoby otrzymać prezentowane w ścisłym powiązaniu z pierwszą tezą, drugie założenie, że utożsamianie wartości estetycznych i prawnych stanowi błąd (w tym wynikający z tzw. „błędnego koła” dotyczącego przyjmowania rozumienia tych wartości w orzecznictwie i nauce prawa), który to błąd zdaniem Doktorantki może powodować doniosłe skutki prawne, wśród których zostały jedynie ogólnie wymienione dokonywanie przez sądy błędnej interpretacji i w efekcie błędnego stosowania prawa (zob. *twierdzenia zamieszczone zarówno we wstępie rozprawy, w podsumowaniu Rozdziału IV czy wnioskach końcowych – s. 9, 190-191, 195*) – co warto byłoby uzupełnić chociażby poprzez analizę rodzajów i przykłady skutków błędnego utożsamiania tych wartości, zwłaszcza w orzecznictwie, przekładających się na naruszenie konkretnych zasad i wartości stosowania prawa oraz wynikające z nich różne, negatywne skutki w rzeczywistości społecznej.

Po drugie, należy podzielić pogląd Doktorantki o zasadności szerszego rozumienia prawa, w ramach jego pięciu fenomenów (tworzenia, obowiązywania, przestrzegania, wykładni i stosowania), co doskonale koresponduje z przyjmowanymi na terenie polskiej teorii, filozofii i socjologii prawa koncepcją wielopłaszczyznowości ontologicznej zjawisk prawnych, wyróżniającą różne aspekty prawa (m.in. językowy, normatywny, psychologiczny, behawioralny czy aksjologiczny). Tym nie mniej pomimo preferowania przez recenzenta szerszego, tzw. holistycznego podejścia do prawa i praktyki prawniczej, ściśle związanego z rzeczoną koncepcją wielopłaszczyznowości prawa, zaliczenie do zjawiska czy bytu prawa przez Autorkę takich kategorii (czy komponentów) jak „gest”, „symbole”, „architektura” (zob. str. 66 rozprawy) czy wreszcie „socjologia prawa” (zob. str. 43 rozprawy) może budzić uzasadnione wątpliwości. Jeżeli Doktorantka ma na myśli jedynie gesty, które wkomponowują się w określone prawem czynności konwencjonalne, czy symbole, mające znaczenie normatywne (np. znaki drogowe), to można

byłoby się z nią zgodzić, ale zaliczenie wprost do prawa (bytu prawnego) architektury czy jednej z nauk o prawie, należy ocenić jako przesadne czy nadmiarowe.

Po trzecie, w ramach uszczegółowienia propozycji optymalizacyjnych (przedstawionych w II części recenzji) w przedmiocie poszerzenia rozważań Autorki dotyczących pojęcia wartości oraz odróżnionych wartości estetycznych i wartości artystycznych (przedstawionych w rozdziale II pracy) w ocenie recenzenta, dodatkowa uwaga mogłaby zostać poświęcona relewantnym zagadnieniom związanym z naturą, statusem ontycznym i poznaniem (podejście obiektywne, subiektywne, kognitywistyczne, nonkognitywistyczne, zmysłowe, intelektualne), klasyfikacją, hierarchią, niewspółmiernością czy konfliktem wartości w tym w odniesieniu do relewantnych kategorii i ustaleń wynikających z dorobku nie tylko filozofii (ontologii, epistemologii, etyki czy aksjologii), ale również psychologii i teorii prawa. W szczególności warto aby pojęcie wartości (w tym estetycznych i artystycznych) i ich hierarchii zostało odpowiednio odniesione do prezentowanych na terenie psychologii (istotnych również w obszarze estetyki) wiodących koncepcji rozumienia takich kategorii jak: wrażenia, emocje, odczucia, przeżycia, wrażliwość czy potrzeby (w tym estetyczne, na tle obcowania ze sztuką i twórczości, ich klasyfikacja i hierarchia), z uwzględnieniem różnych, preferowanych stylów życia, opartych na modelowo konkurencyjnych hierarchiach wartości (w praktyce występujących również łącznie czy w formule mieszanej), obrazowo określanych np. poprzez nawiązania do świata antycznego, jako wartości dionizejskie, wartości heraklesowe, wartości prometejskie, wartości apollińskie czy wartości sokratyczne.

Doktorantka trafnie dostrzegła związek kwestii wartości i ich hierarchii z problematyką wpływu również wzorców kulturowych (w tym dotyczących obrazu prawnika i praktyki prawniczej w produktach kultury masowej, głównie w filmach i książkach) na kształtowanie się właściwości personalnych prawników w ramach tzw. *The Lawyer Personality*, szkoda jednak, że zagadnień tych szerzej nie rozwinęła, chociażby w kontekście wpływu na kształtowanie procesu wartościowania i formułowania ocen różnych komponentów właściwości personalnych człowieka (w tym prawników) dotyczących m.in. określonych właściwości psychologicznych, właściwości obejmujących hierarchię potrzeb, preferencji, przekonań, zainteresowań, aspiracji czy ograniczeń oraz zasobów, w tym rozwiniętych na różnym poziomie wielorakich aspektów inteligencji. Mając przy tym na uwadze, że współczesne badania psychologiczne wykazują, że w proces wartościowania włączają się różnego rodzaju inklinacje, mity, aberracje poznawcze oraz iluzje dotyczące wartości indywidualnej.

Ponadto przydatnym byłoby również rozważenie istoty wartości oraz ich poznania i funkcjonowania z szerszym wykorzystaniem analizy psychologicznego procesu przeżywania różnych emocji (w tym estetycznych i to w kontekście różnych funkcji sztuki i celów jej twórców), a także specyfiki procesu wartościowania wraz z formułowaniem kryteriów i szczegółowych

podstaw uzasadnienia ocen w estetyce i estetyce prawa w porównaniu do uzasadniania twierdzeń i norm w prawoznawstwie i praktyce stosowania prawa.

Interesującym byłoby też gdyby Doktorantka w kontekście przeprowadzonych interdyscyplinarnych analiz z zakresu estetyki, w kontekście rozumienia, charakteru czy funkcjonowania wartości estetycznych i wartości artystycznych (w tym w obszarze prawa i praktyki prawa) spróbowała bardziej jednoznacznie przedstawić swój osobisty stosunek również do generalnych pytań pierwszych np.: czy piękno jako wartość estetyczna jest obiektywna czy subiektywna oraz jak wygląda kwestia jego poznawalności? czy piękno jest własnością rzeczy? czy piękno jest reakcją ludzką na rzecz? Czy coś jest piękne, gdyż się podoba, czy dlatego podoba się, że jest piękne? czy można mówić o stadialności (stopniowalności) istnienia wartości estetycznych i artystycznych (odpowiednio przeżyć) w odniesieniu do poszczególnych zjawisk (aktów twórczych) i rzeczy (dzieł)?

Po czwarte, w ramach uszczegółowienia propozycji optymalizacyjnych (przedstawionych w II części recenzji) w przedmiocie poszerzenia rozważań Autorki o dodatkowe zagadnienia ściśle związane z problematyką występowaniem wartości estetycznych i wartości artystycznych w szeroko rozumianym prawie polskim oraz w refleksji nauki prawa (wykraczającej poza dorobek doktryny w odniesieniu do prawa ochrony zabytków) warto zachęcić Doktorantkę, aby w ramach przygotowywania pracy do opublikowania czy dalszych badań poświęciła dodatkową uwagę problematyce występowania analizowanych wartości, ich rozumieniu i funkcjonowaniu również w polskim prawie kontraktowym (w ramach różnych typów stosunków prawnych wynikających z zawieranych przez strony umów nazwanych i nienazwanych, kształtowanych w ramach kodeksowych zasad swobody umów i ich wykładni – art. 353 (1) k.c. i art. 65 §2 k.c.). A następnie problematyce sądowego i polubownego rozwiązywania sporów, powstających na tle wykładni i realizacji różnych rodzajów umów, odwołujących się wprost bądź pośrednio do wartości estetycznych lub artystycznych. Proponowane poszerzenie zakresu badawczego wydaje się mieć znaczny potencjał dopełniający dotychczasową analizę aktów prawnych, poglądów nauki prawa (głównie w odniesieniu prawa ochrony zabytków) oraz orzecznictwa. Wielość i różnorodność zawieranych przez strony umów nazwanych i nienazwanych, które odwołują się na różne sposoby i w różnych kontekstach do wartości estetycznych lub artystycznych dotyczy nie tylko tradycyjnych stosunków prawa cywilnego, ale spotykana jest również np. na gruncie prawa handlowego, prawa zamówień publicznych, prawa pracy czy nawet ubezpieczeń społecznych (i to w różnych materialnych i procesowych kontekstach np. w ramach sporów pomiędzy ZUS a stronami umów cywilnoprawnych, na tle kwalifikacji charakteru umowy o wykonanie artystyczne jako umowy o dzieło bądź umowy zlecenia pod kątem obowiązku objęcia jej składkami na ubezpieczenie społeczne). Sama problematyka ustalania czy dany typ lub konkretna umowa przewidywała i została zrealizowana zgodnie z zamierzonymi przez strony (rozumianymi

subiektywnie bądź obiektywnie) wartościami estetycznymi lub artystycznymi, a następnie kto i według jakich założeń, kryteriów i jak miałyby to ustalać oraz przyporządkowywać wieloaspektowe skutki np. na etapie odbioru przedmiotu umowy czy powstania sporu na tle jej treści czy realizacji – stanowi szerokie spektrum różnorodnych problemów badawczych. Tytułem przykładu, wynikających chociażby z prób egzekwowania popularnego postanowienia umownego stosowanego w obrocie prywatnoprawnym czy w ramach zamówień publicznych dla różnych typów czy przedmiotów umów (o roboty budowlane, usługi, dostawę czy klasyczne wykonanie dzieła) o treści: *„W przypadku ujawnienia wad nienadających się do usunięcia jeżeli wady nie uniemożliwiają użytkowania przedmiotu umowy zgodnie z przeznaczeniem, Zamawiający może dokonać jego odbioru po obniżeniu wynagrodzenia stosownie do utraconej wartości technicznej, użytkowej i estetycznej przedmiotu umowy”*.

Po piąte, mając na uwadze inspirujący, wieloaspektowy przedmiot badań oraz nowatorską perspektywę badawczą poszerzającą dyskurs filozoficzno-prawny o ujęcie estetyczno-prawne warto aby Doktorantka rozważyła wzbogacenie badań na temat występowania wartości estetycznych i artystycznych również w ramach marketingu usług prawnych oraz różnych przejawów i sposobów kształtowania wizerunku prawników w mass mediach, w tym z wykorzystaniem nowych technologii.

Po szóste, w sytuacji przyjmowanego przez Autorkę szerszego rozumienia prawa i estetyki, traktującego również prawo i aktywności prawników jako specyficzny rodzaj sztuki interesującym byłoby pogłębione prześledzenie występowania, rozumienia i funkcjonowania wartości estetycznych i artystycznych w praktyce doradztwa czy reprezentacji prawników, a także metodyce pracy sędziów oraz mediatorów w ramach opanowywania problemów i sporów prawnych.

Po siódme, zważywszy na podejmowanie w ramach współczesnej estetyki (w ramach zjawiska deestetyzacji sztuki) również wątków turpistycznych czy ogólnie związanych z brzydotą, w tym z negatywnymi wartościami estetycznymi, oderwanymi od klasycznego łączenia piękna z dobrem (wymiar moralnym, pięknem moralnym), prawdą czy sprawiedliwością, warto byłoby dopełnić rozważania rozprawy poświęcone retoryce prawniczej, relewantnymi zagadnieniami związanymi z erystyką, określaną w koncepcji A. Schopenhauera wprost jako sztuka prowadzenia sporów (uprawianą jak pisał T. Kotarbiński za cenę prawdy, słuszności, rzetelności i poprawności wyводу), których brak poruszenia w pracy powoduje pewien niedosyt.

Proponowane powyżej dopełnienie dotychczasowych rozważań (które z jednej strony, wykracza poza określony przez Doktorantkę aktualny zakres badań, ale z drugiej daleko nie wyczerpuje całego bogactwa podjętej przez nią problematyki estetyczno-prawnej) mogłyby wzmocnić ich kompleksowość, a zwłaszcza rozwinąć dotychczasową analizę dorobku nauki

prawa, zogniskowanego w rozprawie, co sama Autorka przyznaje, przede wszystkim na prawie ochrony zabytków.

V. Konkluzja

W związku z powyższymi ustaleniami, ocenami i wnioskami (pomimo kilku uwag polemicznych czy optymalizacyjnych), konkludując należy stwierdzić, że poddana recenzji **rozprawa doktorska Pani mgr Aleksandry Guss zasługuje na jednoznacznie pozytywną ocenę merytoryczną i formalną**, stanowiąc rzetelne, poparte wnikliwą i szczegółową pracę badawczą, oryginalne i wartościowe poznawczo i praktycznie rozwiązanie problemu naukowego, dotyczącego problematyki występowania, rozumienia i funkcjonowania w szeroko rozumianym prawie, orzecznictwie i nauce prawa dwóch, odróżnionych rodzajów wartości, tj. wartości estetycznych i wartości artystycznych.

Przedmiotowa **rozprawa spełnia ustawowe wymagania stawiane pracom doktorskim** (określone w art. 187 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. Dz. U. z 2018 poz. 1688 z późn. zm.), gdyż prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w dyscyplinie nauk prawnych (zwłaszcza z zakresu teorii i filozofii i prawa, w tym estetyki prawa) oraz wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Jej przedmiotem jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, w tym na bazie dotychczas nierealizowanych w polskiej nauce prawa, odpowiednio zaprojektowanych i przeprowadzonych przez Autorkę badań (dotyczących zwłaszcza danych empirycznych w ramach analizy relewantnych uzasadnień orzeczeń sądowych) w wymiarze doniosłym zarówno dla teorii i praktyki prawniczej - **co uzasadnia przyjęcie recenzowanej rozprawy doktorskiej i dopuszczenie Pani mgr Aleksandry Guss do dalszych stadiów postępowania w przewodzie doktorskim.**

Ponadto mając na uwadze podkreślony w recenzji nowatorski zakres problematyki badawczej rozprawy, oryginalność rozwiązania problemu naukowego, w tym w oparciu o pionierskie badania empiryczne, doskonale wpisujące się w interdyscyplinarną perspektywę badawczą, proponującą rozszerzenie dyskursu filozoficzno-prawnego o istotne ujęcie estetyczno-prawne, dodatkowo odpowiednio odniesione przez Doktorantkę do relewantnych, polskich regulacji prawnych, poglądów doktryny prawniczej oraz praktyki wykładni i stosowania prawa (orzecznictwa), zważywszy na wysokie walory eksplanacyjne i praktyczne dysertacji doktorskiej – należy zachęcić Autorkę, po uwzględnieniu uwag recenzenckich, do jej opublikowania w formie monografii naukowej.

dr hab. Adam Zienkiewicz, prof. UWM